

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ

Муқимий номидаги Қўқон Давлат педагогика институти

Барча педагогик таълим ("Бакалавр")

йўналишлари учун.

ЎҚИТУВЧИ ВА УНИ ЖАМИЯТДАГИ ЎРНИ

Қўқон 2003 йил

Тузувчилар: Юсупов М.М.
- Умумий педагогика кафедраси уқитувчи.

ЎҚИТУВЧИ ВА УНИ ЖАМИЯТДАГИ ЎРНИ

РЕЖА:

1. Урта осийё мутаффакирлари ижодида уқитувчи сиймосини тараннум этилиши.
2. Уқитувчи-устозга хос сифатлар.
3. Уқитувчи-устоз халкнинг ифтихори, давлатнинг ишончи, таянчи эканлиги.

УРТА ОСИЁЁ МУТАФАККИРЛАРИ ИЖОДИДА УҚИТУВЧИ СИЙМОСИНИ ТАРАННУМ ЭТИЛИШИ.

Ўзбекистон мустақилликка эришгач халк таълими соҳасига жуда катта эътибор бера брошланди. Чунки келажагимиз пойдевори булган ёшларни тарбиялашустоз-уқитувчиларнинг кулидадир. Шу сабабли ҳам Президент И.А.Каримов 1995 йил февраль ойидаги Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлисини 1 сессиясидаги маърузасида куйидаги сузларни таъкидлади: "Иқтисодийё ва сиёсий соҳалардаги барча ислохатларимизнинг пировард максидида юртимизда яшаётган барча фуқоролар учун муносиб ҳаёт шароитларини ташкил қилишдан иборатдир. Айнан шу учун ҳам маънавий жихатдан ривожланган инсони тарбиялаш, таълим ва маорифни юксалтириш, миллий уйғониш гоёсини руёбга чиқарадиган янги авлодни вояга етказиш давлатимизнинг энг муҳим вазифалардан бири булиб қолади".

Албатта биз юқоридаги вазифаларни амалга оширишда Урта Осиёда яшаб ижод этган мутаффакирларимизни бой меросларидан фойдаланмай иложимиз йук. Шулардан: Ал Хоразмий, Фаробий, Ал Фаргоний, Ал Беруний, Ибн Сино, Аз-Замахшарий, Козизода Румий, Мирзо Улугбек, Али Кушчи, Лутфий, Алишер Навоий, Бобур каби мутаффакирлар яшаб ижод қилганлар. Бу алломалар узларининг ижодларида уқитувчи уз устозларига сиймоларини тараннум этганлар.

Мирзо Улугбек узининг асосий асари булмиш "Зижи" факат Козизода Румийнинг "Устозим" деб айтади. Козизодани "Ўз даврини Афлотуни" деб айтади.

У Самарканда дафн этилган булиб, Козизодага юксак баҳо берган. Улугбекнинг фармониға кура унинг устиға макбара қурилган. Бу макбора Шоҳи Зинда макбаралари яқинида жойлашган.

Улуг мутафаккир Алишер Навоий уз асарларида муаллимлар, мударислар, ҳамда устоз-мурабийларни мадх этади. Масалан: "Махбуб ул-қулуб" асарида уқитувчи меҳнатини огирлиги, Мураббий хақини холисона баҳолайди.

Унинг иши одам қулидан қелмас, одам эмас, балки дев ҳам била билмас. Бир қучли киш бир ожиз ёш болани саклашға ожизлик қиларди, у эса бир туда болага илм ва одоб ургатади, қурқим бунга нима етсин. Шуниси ҳам борки, у тудада фахм-фаросати озлар булади, ундай кишиға юзларча машаққат қелса қандай булади. Хар қандай булса ҳам, ёш болларға унинг хақи қупдир. Агар шогирд подшоҳликка эришса ҳам унга қуллуқ қилса арзийди.

ХАК ЙУЛИДА КИМ СЕНГА
БИР ХАРФ УКИТМИШ РАНЖ ИЛА,
АЙЛАМАК БУЛМАС АДО
ОНИНГ ХАКИНГ ЮЗ ГАНЧ ИЛА.

Алишер Навоий уқитувчининг хурматини канчалик жойига куйса, унга булган талабни ҳам шунчалик оширади. Айниқса, мадраса мударисларининг билимли, фозил ва доно, камтар маънавий пок булишларини талаб этади. "Мударис керакки, гарази мансаб булмаса ва билмас айтишга илмни айтишга уринмаса, ман-манлик учун дарс беришга хавас кургазмаса ва огирлик учун гап суз ва гавго юргизмаса, нодонликдан салласи ва печи узун булмаса, гердаиш учун мадраса айвони боши унга урин булмаса...

Ярамаслардан куркса ва нопокликдан кочса, наинки узини олим билиб, неча нодонга турли хил фиск ишларини мумкин, балки халол килмас ишларники килмок ундан содир булса ва килар ишларни килмаслик унга койда ва одат булиб колса бу мударис эмасдир, ёмон одат таркатувчидир".

Алишер Навоий устозларини канчалик хурмиат килиш хакида бир канча ривоятлар бор. Шулардан бирини келтирамиз: Бир куни Навоий уз мулозимлари билан отда сайир хила ёрган экан, олдиларидан бир бола ччикиб колибди. Навоий отдан тушиб болага салом берибди, бу холдан хайрон булган мулозимлар Навоийдан: - Устоз, нима учун ёш болага отдан тушиб, биринчи булиб салом бердингиз, - деб сурашибди. Бу бола устозимни фарзанди, мен устозимни канчалик хурмат килсам, унинг фарзантларини ҳам шунчалик хурмат киламан", - деб жавоб берибди.

Булардан ташкари улуг олим Жалолиддин Давоний ҳам уз асарларида уқитувчи, мураббийларга алохида тухталган. Бола тарбиясида бир каторда мактабга чиккадан сунг муаллим ҳам жавобгар саналади, дейди олим бунинг учун муаллимнинг узи ҳам яхши тарбия топган булиши шарт. Шу уринда Давоний муаллимнинг хаслатларига, бола ва унинг уртасидаги муносабатларида алохида эътибор беради. Давоний муаллимни "Маънавий падар" деб атайди. Чунки ота-болани жисми хаётга келтириб, уни жисмоний тарбияласа, муаллим уни маънавий жихатдан камолотга етказди дейди олим. Рух канчалик болга якин турса, муаллим ҳам тарбия борасида ота-онага шунчалик якин деб курсатади. У ота она тарбияси билан муаллим тарбиясини таккослар экан, муаллимнинг усули методлари ота-онаникидан юкорирокдир деб таъкидлайди. Чунки ота-она таълим-тарбия усуллари методлари билан муаллимчалик куроланмаган булади. Муаллим эса, тарбия бериш билан бирга илм чуқкиларини эгаллашда ҳам захмат чекади, шогирдларни олганг таълим-тарбияси умрбод унинг хаёт йулини беради деб атайди.

Кошифий энг аввало олимларнингш жамиятдаги урнига катта бахо беради, устозларни кадрига етиш зарурлигини уктиради, 2чидан устозга хурмат, одобилик намунаси сифатида ҳам каралади.

Воис Кошфий инсонни билим оркали тарбиялаш, унинг аклий фаолиятини устириш мумкин деб билимни инсонни шакллантириш мезони

сифатида қарайди.Шунинг учун ҳам болага тарбия берадиган муаллимнинг ҳам билимли,доно,ахлоқан юксак бўлишини тарғиб қилади.Шунингдек ҳар бир муаллим таълим тарбия йуллари,услубини яхши билиши зарур деб айниқса муаллим мурабийнинг мулоҳим,хушфел бўлиши зарурлигини уқтиради.

УКИТУВЧИ-УСТОЗГА ХОС СИФАТЛАР.ИЖОДКОРЛИК,ТИНИМСИЗ ИЗЛАНИШ УЗ МАХОРАТИНИ ОШИРИБ БОРИШ.

Республикаимиз ҳукумати халқ таълими соҳасида уртага қуйилаётган вазифаларни бажариш қўп жихатдан уқитувчига боғлиқ.Янги иқтисодий сиёсатга ўтиш шароитда таълим-тарбиядан қўзда тутиладиган мақсадларга эришиш уқувчиларни хилма хил фаолиятларини уюштириш,уларни билимли,одобли,эътиқоди,меҳнатсевар,барқамол инсон қилиб ўстириш уқитувчи зиммасига юқлатилади.1997 йил 29 августдабўлиб ўтган Республика Олий Мажлиси 9 сессиясида Президент И.А.Каримовнинг тарбиячи-уқитувчиларни замонавий билимга эга бўлиши, уларни маълумотини,малақасини ошириш кераклиги ҳақида таъкидлади.1997 йил 29 август қўни қабул қилинган "Таълим тугрисидаги" қўнунда ҳам юқорида таъкидланган масалалар қиритилди.Шу йилдан бошлаб мактабларнинг биринчи синфларда ўқиш янги алифбода олиб қорилди.Янги имло,алифбода ўқитиш ўчўн зарур дастур,қўлланма ва дарслиқлар яратилди.Шунинг ўчўн ҳам уқитувчи ўз маҳоратини ҳам ошириб қориш,ижодқор бўлишлигини давр тараккий этади.

Уқитувчилик шарафли леқин жўда мураккаб қасбдир.Яхши ўқитувчи бўлиш ўчўн педагогик назаряни эғалашни ўзигина етарли эсам.Чўнки ипедагогик назарияда болаларни ўқитиш ва тарбиялаш ҳақида ўмумий қўнун-қоидалар,ўмумлаштирилган ўсул ва гўялар баён этилади.Уқувчиларни ёш индивидуал хўсўсиятларни этиборга олиш таъкидланади.Мактаб ҳаёти,амқалий педагогик жараён эса жўда хилма-хил.Педагогик назарияга мос қелмайдиған назариялар ўчраб туради.Бу эса ўқитувчидан қенг билимдонликни пўхта амалий тайёргарлик,юксак педагогик маҳорат ва иждоқкорликни таълиб этади.

Педагогик,ўқитувчилик фаолиятини,ёшларни ўқитиш ва тарбиялаш ишини самарали бажариш,ота-оналар ва болаларнинг иззат хўрматига сазовор бўлиш ўчўн қишида бу ишга лаёқат,қобилият,қизиқиш бўлмоғи лозим.Бошқа қасблар қаби ўқитувчилик қасбига ҳам ёшлар орасида педагогик аолиятга лаёқатли,болалар билан тил топишиб муаммола қиладиған,илимли қишиларни танлаб олиш керак.Педагогик қасбини танлаган қиши энг аввало соғлом бўлиши,сузларни тугри ва яхши талаффуз қила олиши,асаблари жўрйида,вазмин бўлиши дарқор.Шунингдек болаларни ёқтириши,улар билан бирга ишлашга мойилиғи борлиғи,бошқалр билан мулоқот қила олиши,хўшмуомалалиғи,қўзатувчанлиғи,қенг фикирлай олиши,ўзига ва бошқаларга нисбатдан талабчанлиғи ҳам қишининг педагогик ишга ярқклиғини қўрсатади.

Муваффакиятли ишлаш учун ҳар бир уқитувчи педагогик маҳоратга эга бўлиши ҳзарур. Педагогик маҳорат эгаси оз меҳнат сарф қилиб, катта натижага эришади. Идодкорлик ҳамиша унинг ҳамкорлиги бўлади. Педагогик ишга қобилиятли, истеъдодли кишиларгини педагогик маҳорат бўлиши мумкин. Уқитувчилик касби бир қолибда ишлашни замон таълабидан ортида қолишни ёқтирмайди. Умрини шунга тиккан одам уз тарбияланувчиларида етиштиришни истаган фазилатларни ҳаммаигузи эга бўлиш керак. Янгича одамни факат янгича тарбиялаб устириши мумкин. Бизнинг жамиятда уқитувчи - болаларни келажак ҳақидаги орзу-умидлар билан руҳлантириш келажак идеалларни ҳозирдан мустаҳкамлашни уларга ургатиш учун келажак болалар қошида келган киши. Уқитувчини узи бир шахсият бўлиши керак, негаки шахсиятни факат шахсиятгина тарбиялаб бериши мумкин; Унинг узи юксак инсонпарвар бўлиши керак, негаки болага инсонпарварликни қалб меҳригина бериши мумкин; у албатта кенг маълумотли ва ижодий киши бўлиши керак; негаки билим иштиёқини факат шу иштиёқда енган кишигини ёқиши мумкин; уқитувчи Ватанпарвар бўлиши керак, негаки Ватангша муҳабатни уз юртини сеган кишигина йуготиш мумкин. Уқитувчи болаларга муносабатда соҳталиқ, носамимийлик бўлишига, қуполик сабрсизлик, қаҳр-қазаб бўлишига йул қуймаслик керак. Тез-тез овозини балантлатиб турадиган, узини тутолмай қоладиган педагог-уқитувчиларни ҳушмуаммолали ва меҳрибон бўлишга ургатилмайди.

Кичик мактаб ёшида болалар учун энг катта обрӯ-бууқитувчи. Кичик ёшли уқувчилар уз уқитувчиларга, унинг билимига, жанжаллик масалаларни ҳал этишдаги, улардан ҳар бирини ҳатти ҳаракатини ва ютуқларини баҳолашда адолатлилигига ишонадилар. Уқитувчининг биринчидан болалар уртасидаги уз обрусини сақлаши ва мустаҳкамлаши, иккинчидан болалар уртасидаги шахсиятини шакллантиришга яхши таъсир қурсатиш учун уз обрусидан фойдаланиш жуда муҳимдир.

Суюкли уқитувчи билурдай тиник, топ-тоза шиша бўлиб, ҳаётга шу орқали қарайди, уқувчила уқитувчининг болаларни, уларни ҳаммасини ва ҳар бирини тушуниш маҳоратини сезишлари керак. Уқитувчи уқувчилари билан мулоқотда бўлиш нақадар қизик ва қувончли эканини, унинг ҳамма вақт ёрдамга қелишини, уларни ютугидан қувонишини, брин мувоффақиятсизлик бўлса, қалда беришини сеза боришлари керак. Уқитувчини олиқ ҳиммат, яхши, қуйинчак, меҳрибон эканини сезишлари керак. Уқитувчи талабчан бўлиши, унинг олдида болалар узини қайри-табиий қилиқларидан, ёмон уринишларидан, тутиб турадиган бўлишлари керак. Болалар бир бирини тушиниш, дустлик, узаро ёрдам меҳрибонлик ва қуйинчаклик руҳи батамом уқитувчига, унинг уқувчи билан муамоласи инсонилигига боғлиқ.

УҚИТУВЧИ-УСТОЗ ҲАЛКИНИНГ ИФТИҲОРИ, ДАВЛАТНИНГ ИШОНЧИ, ТАЯНЧИ ЭКАНЛИГИ.

Мустақил Ўзбекистонимизда ислохотлар тобора кенг қулоч ёймоқда. Республикаимизнинг ижтимоий иқтисодий қамолоти ёш авлоднинг сайи

ҳаракатларига боғлиқ эканлиги энди ҳеч кимга сир эмас. Усиб келаётган ёш авлод болаларни келажакда қандай касб эгаллашларига қараб, Республика келажagini тасаввур қилса бўлади. Келажак ёшларникидир. Ёшлар фаолияти фаровон ҳаётимиз мезонидир. Худди шу маънода ёшларнинг таълим тарбиясига жиддий эътибор бермоғимиз лозим. Ёшлар таълим тарбияси ота-онанинг, уқитувчи тарбиясининг Ватан олдидаги муқаддас бурчларидир.

Узининг фидокорана меҳнати билан ёш авлодни уқитиш ва тарбиялаш сифатини оширишга катта ҳисса қўшиётган жодкор уқитувчилар сони йил сайи ортиб бормоқда. Айниқса, ислохатлар даврида бундай мураббийлар эл-юртга танилмоқда. Уқитувчиларга "Методист уқитувчи" "Катта уқитувчи", "Ўзбекистонда хизмат қўсатган уқитувчи", "Ўзбекистон халқ уқитувчиси" унвонлари берилмоқда. Халқимизнинг келажакдаги мустақил Ўзбекистоннинг истикболи қўп жихатдан уқитувчига, унинг саиясига тайёргарлиги, фидойчилиги, ёш авлодни уқитиш ва тарбиялаш ишига бўлган муносабатига боғлиқ. Шунинг учун ҳам мустақил Ўзбекистон давлатининг умумий таълим мактабида ишлайдиган уқитувчи: - педагогик фаолиятга қўбилиятли, ижодкор, ишбилармон;

- Миллий маданият ва умуминсоний кадрятларини, дунёвий билимларини муқаммал эгаллаган, диний илмлардан ҳам хабардор, маънавий барқамол.
- Ўзбекистоннинг мустақил давлат сифатда тараккий этишига ишонадиган, Ватанпарварлик бурчини тугри англаган;
- Ихтисосга доир билимларини, психологик, педагогик билим ва маҳоратни, шунингдек назарий илмларни муқамаллаган;
- Уқитувчилик касбини ва болаларни яхши қўрадиган;
- Эркин ва ижтимоий фикрлай оладиган, талабчан, адолатли, одобли бўлмоғи даркор.

Педагогик фаолият ёш авлодни ҳаётга, меҳнатга тайёрлаш учун халқ олдида, давлат олдида жавоб берадиган, болалар таълим тарбия беришга махсус тайёрланган одамларнинг муҳим фаолиятидир. Мактаб уқитувчиларининг фаолияти инсон шахсини шакллантиришга қаратилган.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ.

1. Ёшларни тарбиялашда устоз ва уқитувчиларни роли.
2. Педагогика фанига Урта Осиё мутаффақирларини қўшган ҳиссалари.
3. Илгор педагог бўлиш учун қандай ёшлар танлаб олиниши керак?
4. Мустақиллик эришганимиздан сўнг маҳоратли педагогларга қўсатилган ғамхўрликлар.
5. Уқитувчи бўлиш учун у албатта дунёвий илм билан бирга диний билимга ҳам эга бўлиши зарурми?

ТАЯНЧ ИБОРАЛАР.

Маънавият, муаллим, мударис, таълим-тарбия, дунёвий билимлар, ижодкорлик.

АДАБИЁТЛАР:

1. А.К. Мунаввор "Педагогика" Т. "Уқитувчи" 1996 йил.
2. К. Хошимов, Нишонов, Иномова, Хасанов "Педагогика тарихи" Т. 1982.
3. Амонов Ш.А. ва бош. "Педагогик изланиш" Т. "Уқитувчи" 1990 йил.